

Barangolások a Balaton-felvidék XIX. századi falvaiban

APJAINKBAN, ha valaki ellátogat a Balaton-felvidékre, a falvakban és a szőlőhegyeken döntő többségében mást lát, mint a XIX. század látogatói. Ez volt az az időszak, ami ugyan őrizte még a régi életformát, de már egyfajta változás is megindult, ami azután a XX. századtól öltött jelentős méreteket.

A XIX. században a hazai és a Magyarországra látogató külföldi utazók a tájra való rácsodálkozásuk mellett, a térség falvaiban élő közösségek életmódja, kultúrája iránt is különös érdeklődést, figyelmet tanúsítottak, ami a Balaton-felvidéket is jellemezte. A tájnak és lakóinak felfedezése beleilleszkedik abba a folyamatba, amely a reformkorban indult és teljesedett ki, részeként az Európában is megfigyelhető XIX. századi szellemi áramlatok egyikeként. A század második felében ez felerősödött, amely a nemzeti tudat fenntartását, erősítését szolgálta.¹

Ez a XIX. századi érdeklődés természetesen nem előzmények nélküli. Elegendő csak átlapozni a középkor végétől született munkákat, különböző útleírásokat, országismertetőket, sőt akár szépirodalmi műveket is, amelyekben olyan részeket találunk, amelyeket joggal nevezhetünk néprajzi megfigyeléseknek.² Vizsgált korszakunkban pedig ezen munkák száma megsokszorozódott.

AZ ÚTLEÍRÁSOKTÓL A TUDOMÁNYOS KUTATÁSIG

A Balatonra és a Balaton-mellékére vonatkozóan kitűnő adatok gyűjthetők már a XVIII. századi útleírásokból is. Elegendő *Kitaiabel Pál* nevét megemlítenünk, aki 1799-ben utazta végig a területet. Útja során kiválóan megfigyelte a

¹ KÓSA 1990. 15.

² Uo. 15.

szőlőművelést, a halászatot és a Balaton egyedülálló halfajtájának, a gardának vonulását, de írt a kallómalmokról, a fazekasságról, a szűrszabókról és a tímárokrol is. Különösen érdekes a Zánka melletti Vérkút-fürdő bemutatása. Ezzel, valamint egyéb parasztfürdőkkel kapcsolatban szólt a népi orvoslásról, a javasokról, a „boszorkánydoktorokról”, de nem került el figyelmét a búcsújáróhelyek vonzása sem, mint pl. Jásd-Szentkúté.³

Adatokban gazdagon, bár nem részletesen tárul fel a Bakony mellett a Balaton-mellékének népélete *Bél Mátyás* Notitiájában 1732–1736-ban. Hangsúlyosan foglalkozott a Balaton-melléki lakosság életmódjával, szociális körülményeivel és a későbbi leírásokban is sokszor emlegetett vendégszeretetével. Részletesen bemutatta a régi balatoni halászatot, kiváló képet adva a szigonyos és a jég alatti halfogásról. Hasonló részletességgel írt a szőlőművelésről, valamint a Balaton-mellék árucseréjéről, borkereskedelméről és a balatoni közlekedésről.⁴ A *Bél Mátyás* munkáját követő írások vázlatosabbak, azonban figyelmet érdemlőek sokszínű, a népélet más-más területéről származó adataik. Ezek a XIX. századi források javarészt útleírások, kisebb részük statisztikai és szépirodalmi munka, amelyek az általuk bemutatott területeket tekintve kiegészítik egymást.

Kis János evangélikus lelkész, a későbbi püspök 1799-ben prédikátorként került Kővágóörsre. Az ott eltöltött három esztendő élményeit és emlékeit *Visszaemlékezés* címmel megjelent művében olvashatjuk. Nemcsak lírai tájrajzot nyújtott olvasóinak, megjelenítve a Balatont, a környező hegykoszorút, sőt, a somogyi oldalt is, hanem számot adott a templomromokról, amelyek a török hódoltság után a falvakban utolsóként pusztultak el, azonban falaikat ő még láthatta Sásdikálon, Sóstókálon. Gyakran emlegette a kékkúti savanyú vizet, de különösen figyelmet érdemel társadalomrajza, valamint egy-egy szokás pontos lejegyzése. Nem elhanyagolhatók a vallási türelmet hangsúlyozó mondatai: „A kővágó-örsi pópista és luteránus előkelő nemesek szép egyetértésben éltek...” Figyelemre méltó a cserekereskedelem leírása, amely a közösség életében mélyen gyökerező szokás volt. „A középrendűek a téli délestéket arra is fordították, hogy csutora borokkal seregesen a halászok eleibe mentek, boron halakat cseréltek, melyeket a pincéknél frissében megsüttetvén fogyasztottak el...”⁵

³ VAJKAI 1978. 308–309.

⁴ Uo. 308.

⁵ KIS 1985. 921–929.

A XIX. század végén már olyan munkák láttak napvilágot, amelyek kizárólag a népelettel foglalkoztak, tehát a speciális útikönyvektől különváltak.

A népeleti jellegzetességeket tartalmazó munkák sorát a Tudományos Gyűjtemény 1827. évfolyamának X. számában *Hrabovszky Dávid* írása nyitja meg, amely *Néhány levelek Balatonról és Balatonmellyékéről* címmel jelent meg. A térséget a szerző Magyarország egyik legszebb tájaként mutatta be, „magyar paradicsom”-nak nevezve. Foglalkozott a halászáttal és a balatoni hal fajtáival. Kitűnő megfigyelőként észrevette, hogy az itt élők számára a téli halászat kedveltebb a nyárinál, vagyis a nyílt vízi halászatnál. Külön foglalkozott a Balaton-melléke gazdasági életének legfontosabb, mondhatni meghatározó területével, a szőlő- és borgazdálkodással. Szemléletesen részletezte a szüretet: „*Legemlékezetesebb s örvendetesebb része az évnek a Balaton mellékiekre nézve... a szüret... Szokatlan elevenesség villanik ekkor egyszerre szét a szőlőhegyekben, mellyeknek egyébkori mély tsendje csak a munkások eszközeinek zörgéseitől váltatik ollykor fel...*”

Hrabovszky kiváló adatokat sorakoztatott fel a borkereskedelemre vonatkozóan, kitérve a vidék árucseréje kapcsolataira, a somogyi oldallal és a hienzekkel folytatott kereskedelemre. Rövid, tartalmas, meghatározó jellemzését adta a Balaton-melléki magyarságnak, a borosgazdáknak, őszinte, nagyon szívélyes vendégszeretetüknek: „*Örül, ha mást lát körülötte örülni, s csak hogy jó kedve legyen, erővel is itatja legjobb borából a legelőször látott idegent is, sótt megbántottnak véli magát, ha el nem fogadja...*” Nem került el figyelmét a sok régies elemet megőrzött nyelvjárásuk sem, mint pl. a félmúlt használata: valék, gondolám stb.

A pinceszerek bemutatásakor kiválóan érzékeltette ezek hangulatát: „*Az új áldással megtelt pintzéket, jó kedveknek bő tárházát, bűgöndjök felejtetőjét ezután szorgalmasan látogatják a Balaton mellékiek... s örvendő kurjongatásaik által hangoztatván a hegyeket, most még elevenebb a „Bacchus” áldásától szerzett öröm. Ezen látogatásokat örömmest gyakorolják, ha szinte már hóval lepettetnek is hegyeik...*”⁶

Különös gazdagságban, bőséges adatokkal, pontos megfigyelésekkel szerepel a vidék falvainak népessége *Oláh János* egykori tótvázsonyi, pécselyi református lelkipásztornak a Tudományos Gyűjtemény 1834. évi I. és azt követő kötetekben *Balaton mellyéki tudósítások barátságos levelekben* című munká-

⁶ HRABOVSZKY 1827. 85., 89., 94–99., 100–103.

jában. Az útikönyvek módszerét követve sorra vette a térség falvait és így írta le a falvak közösségeit, azok jellegzetességeit. Oláh János kitűnő megfigyelő volt, valódi ethnográfus szemmel járta végig a vidéket. Minden faluban elsőként lakosainak számát és a település szerkezetét határozta meg. Ezt követően vette sorra a gazdálkodást és az ősfoglalkozásokat, ezeknek eszközeit, majd a lakóépületeket, továbbá a helyi jellegzetességeket. Módszere különösen változatossá tette munkáját, élvezetes olvasmányt nyújtva az érdeklődőknek. Megismertette a kenesei partfal „tatárlikait”, a tihanyi mellett a fűzfői „kecskekörmöket”, a vöröskőből emelt alsóörsi épületeket, az aszófői tégláégetőt, a kővágóörsi házakba beépített hatalmas kőtáblákat: „...találkozik az ember az útszéken 30–40 mázsányi fekvő és kilátszó kövekre is...”, a gyulakeszi vásárokat „...Esnek benne vásárok, mellyek a környékben igen híresek...”, a csobánci vízhiányt: „Vize semmi sints, mellyre nézve a lakosok Díszelbe kéntelenek vízre járn...”, a hegyesdi vashámort, a szentbékállai és köveskáli tüzes borokat: „Az itt való szőlők fajtái ezek: Bajor, szigeti, rövid izű kékinú, fejér, és fekete porba heverő, és a közönséges loggó fürtű fejér szőlő. Olly szeszes az itt termő bor, hogy egy kevésse megmelegítettén, mint az égett bor meggyújtathatik...” Köveskálról: „szőlőhegye szinte olly nemes borokat terem középen, mint a Szent Benkáljai. Ditséretesek az itteni boros gazdák arról, hogy boraikat nem vesztegetik meg vízzel, mint sok helyeken...”.

Írt a hutákban felhasznált „finom, hó fejérségű” kapolcsi homokról, valamint a község nagyszámú malmairól: „Kapoltsnak számos, jó liszt malmai vagynak, hova sok szomszéd helységekből járnak örletni...”. Sorra vette a balatonhenyei hopogakövet, a monoslói borházakat „...szép borházak 4–5 sorban körül övedzik...”, a nemesleányfalui fazekasságot, Vöröstó, Barnag, Tótvázsony különlegesen szép látványt nyújtó lakóházait „tsinosan épült házai vagynak...”, a vámosi udvarterekkel megegyező közöket: „Az udvarok benne utszákat képeznek, igen sok háznépek lakván együtt”, velük szemben szerinte Felsőörs „utzái rendetlenek, és veres kövekből épült házai többnyire vakolatlanok lévén, igen idomtalanok” – vagyis minden faluban a megkülönböztető jellegzetességekre hívta fel a figyelmet, ámde megállapításai még nem néprajzi elemzések, de későbbi néprajzi munkáknak alapként szolgálhattak.

Érdeemes még idézni néhány további megállapítását. Kenesén kiemelte a falu Balaton-részének halbőségét: „Az bő Balatonjokban, vagy mint magok nevezik, az ő vizekben vagyon fogas, fogassüllő, közönséges süllő, tsuka, hartsa, ponty, tzompó, kárász, keszeg, garda és sok ketske-rák...”, valamint a falu

településszerkezetét és szőlőinek bőségét: „*Rendetlen tömött utszái, szoros udvarai vagynak. Szőleje felette sok, de erdeje kevés...*”

Vörösberényben a szőlőket és forrásokat emelte ki: „*Veres-Berénynek, úgy szöllvén, harmada határja szőlőből áll, mellyek a Balatonra néznek, és igen jók... Forrásai Sz. K. Szabadja felől igen gyönyörűségesek... és olly bőv vízűek, hogy felbuzgásukhoz nem messze, mindjárt egy malmot, a helységben ismét másikat hajtának...*”

Alsóörsnek, Lovasnak, Paloznaknak, Kövesdnek a fekvését emelte ki, Arácsnak pedig szőlőbéli épületeit: „*...sok uraságok bírnak szőlőket, mellyeken igen tsinos épületjeik vagynak, mellyekben Füredi mulatások alatt lakoznak...*” A füredi arany színű erős borok és a savanyúvíz különösen megragadta figyelmét. Tihany épületeiről negatív véleménnyel volt: „*Tihannak épületjei igen együgyűek, s feküsznek hegy oldalban...*” – viszont külön figyelmet fordított a révre: „*A sziget déli részén van egy révház, honnan a sajka által és vissza szokta szállítani a Somogyba, és onnan ide, által menni és vissza jöni szándékozikat...*” Megragadta figyelmét a kővágóörsi rév is, amellyel rávilágított a cserekereskedelem gyakorlatára: „*...a Kővágó-Örsi Rév is, honnan a sajka Boglára jár által. Itt a gabonából gyakorta megszűkülő Balatonmellékiek számára van épülve egy igen derék magház, melly Somogyból általszállítottat minden némű eleséggel töltetik meg...*”

Munkájában a táj és a néprajzi sajátosságok mindig a település lakóival együtt jelennek meg, jellemezve az adott községek lakosságát is. Ő ugyancsak kiemelte a Balaton-felvidéki kiváló borokat, az itt élők különösen szíves vendégszeretetét: „*Ami illeti a Balaton melléki lakosokat: talám az egész világon sintsenek olly jószívű, adakozásra hajlandó, és barátságos emberek, mint ezek. Itt a szőlőhegyen ha valaki keresztül megyen, és az ő szollások szerint lyukas pintzét (kinyílt ajtajút) lát, és hívatlan is bé nem tér, azért dorgálást, pirongatást, és szemrehányást nyer...*”, de szólt nyelvjárásukról, viseletükről, szokásaikról. Bemutatta a pinceszereket, az asszonyfarsangot. Mindkettő szorosan összefüggött az itt élők gazdálkodásával, megélhetésük fő forrásával, a szőlő- és bortermeléssel.⁷ Alapos megfigyelő volt, bár a jelenségek okait nem vizsgálta, de ez nem róható fel neki. Vitathatatlan, hogy jól használható forrást adott a kései kutatók kezébe.

⁷ OLÁH 1834. 60., 63–65., 67., 68., 71., 73–74., 76–79., 84–87., 94–95.

A szőlő, a bor, a Balaton vize és a szőlőbéli épületek, a borházak ragadták meg Édes János figyelmét, aki *Utazás a 'Magyarhon' szebb vidékein* címmel a Társalkodó 1839. évfolyamának VIII. számától adta közre több részletben útirajzát.⁸

Horváth Bálint bencés szerzetes munkája ugyan útikönyv, de figyelmet érdemelnek a népeletre vonatkozó megfigyelései is. A munka 1848-ban jelent meg. Az utazónak szolgáló adatokon kívül a községek földrajzi elhelyezkedésére, a lakosság vallási megoszlására, megélhetésének forrásaira, gazdálkodásának jellemzőire is kitért. Mindezekon túl folklór adatokat, jelesen történeti mondákat is megörökített, így a Csúcs-hegyről, a Nyársas-hegy eredetéről. Történeti adatok gazdagsága jellemzi a munkáját.⁹

1885-ben a Magyar Földrajzi Társaság felolvasó ülésén hangzott el *Czirbusz Géza* dolgozata *A Balaton-melleyéki nép életéből* címmel, amelyben a tó rövid földrajzi ismertetését követően részletes népjellemzést adott, amelynek során a települések szerkezetét, a lakosság antropológiai és lélektani jellemzőit mutatta be: „Mindkét nem eleven eszű, tréfára, élczre minden perczben kész, dalolni szerető, tehát vérmes nép. Legényi hősködések kivált újbor idején bizony sokszor fölzavarják a falusi élet csöndjét. Amily jámbor, epedő tud lenni a szerelemért esdeklő, oly hirtelen haragú a megsértett, vagy csalódott fél.”

Aprólékosan foglalkozott az itt élők megélhetési forrásaival, gazdálkodásával, tárgyi kultúrájának némely sajátosságaival: „A nép foglalkozása földművelés kivált a szőlőművelés s a balatoni halászat. Tavasszal tehát a szőlőkben találjuk a balatonvidéki népet; a nyitás, kötés, sarabolás, homlítás elég tenni-valót ad nyár derekáig. Azután a fiatalja elszegődik napszámba, ha magának nincs elég mívelni való földje. Különösen eljárnak Somogyba...”

Egyetlen utazó figyelmét sem kerülte el a Balaton-melléki szüret, azonban valamennyien más megközelítésben írták le. *Czirbusz Géza* különös megjelöltő erővel mutatta be: „Ősszel a szüretelés folyik hegyen-völgyön. Két hétig valóságos izgalomban van a partmenti lakosság. A szedőlányok dalai, a csöbörhordó legények dévaj tréfái, a hordós szekerek örökös sürgés-forgása zajossá teszi a nappalt; az esti tüzek fellobbanó pattogó lángja, dal és kacaj, muzsikaszó és pisztolydurrogatás az éjjelt.”

Nem kerülte el figyelmét a borral való kereskedés sem, amely nagyban hozzájárult az itt élők megélhetési forrásaihoz: „Késő ősszel azután hosszú

⁸ ÉDES 1839.

⁹ HORVÁTH 1848.

sorokban látjuk döcözni a Tapolcza felé vezető országutakon a társzekereket, amelyek a leszüretelt balatoni bort Szombathely, Sopron felé, vagy épen Stájerországba viszik. A rezi, badacsonyi, istvándi, sz.-györgyi és egyéb fajta borok élénk vásárt és forgalmat hoznak e vidékre...”

Munkájának figyelmet érdemlő részét alkotja a halászat és a nádaratás bemutatása. Másokhoz hasonlóan hangsúlyozta, hogy a téli halászat komolyabb jövedelmi forrást jelentett: „Nyári időben estefelé mennek be felé a halászok, s ha jó fogás volt, hajnalban térnek vissza... A téli halászat jövedelmesebb, csak-hogy igen megpróbálja a férfi erejét, körültekintő ügyességét...” Leírta azokat a veszélyeket, amelyek mind a nyári, nyílt vízi, mind pedig a téli, jég alatti halászatkor a halászokra leselkedtek.

A szerző teljes részletességgel foglalkozott a leánykérés és a lakodalom gazdag szokásvilágával, összevetve az északi és a déli part lakosságának a lakodalomhoz fűződő hagyományait. Olybá tűnik, mintha az egész írásmű a lakodalmi szokáskincs bemutatásáért született volna meg. Mindezekon túl ízelítőt nyújtott a lakodalom költészetéből is. Munkáját a házasságszerzők, a „susogók” tevékenységével indította, amit a leánykérés szertartása követett, amikor a leányt „először gyűrűsül, másodszer jegyesül, harmadszor hitvesül” kérték. Ezt követte a „hitbérajánlat”, vagyis a móríng, amely minden esetben komoly tárgyalás eredményeként született meg, ezután került sor az elgyűrűzésre, amit az örömlakoma követett. Az eljegyzés és kendőváltás után a „kikiáltás”, vagyis a háromszori kihirdetés következett, majd a lakodalom napjának meghatározása és a vendégek hívogatása, amelyre ugyancsak háromszor került sor, utoljára a menyegző napján. Ezt követte a menyasszony kikérése szülei házából, majd az esküvői menet szigorú rend szerinti felállása, a templomi esküvő, ebéd a menyasszonyos háznál, a menyasszony kelengyéjének szemléje, valamint a lakodalmas menet a vőlegényes házhoz. Az étkezéseknél szigorú asztali ülésrend érvényesült, a vőfélyek pedig minden étkezésnél verssel köszöntötték be az egyes fogásokat. A vacsora végén mindig a zenészeknek gyűjtöttek, de ilyenkor került sor a menyasszonytáncra, majd a menyasszony felkontyolására. Itt is szokásban volt az álmenyasszony bevezetése, de a menyasszony részéről a vendégeknek kiosztott ajándék is.

A vőfély feladata volt a menyasszony-búcsúztatás, a sirató. A lakodalom záró eseményét a kárlátó, az új asszony adta a vendégeknek, amely „néha...

zajosabb multság a lakzinál...”¹⁰ A szerző a Balatont a Dunántúl szemefényének tartotta és nem véletlenül írta le, hogy: „...aki csak napokig időzött is a Balaton partján, le nem győzheti azt a vágyat, hogy amivel lelke betelt, azzal bővebben ne foglalkozzék...”¹¹

Az 1872-ben megalakult Magyar Földrajzi Társaság tudományos tevékenységében a Magyar Néprajzi Társaság létrehozásáig, 1889-ig helyet kapott a néprajz is, de igazán soha nem szorult ki innen, hisz a földrajz és a néprajz kapcsolata sohasem szakadt meg.

A XIX. század vége új fejezetet nyitott a Balaton kutatása és megismertetése történetében. Ezidőtől fogva már nem csupán megfigyelésekről beszélhetünk, hanem kitűnően felkészült szakemberek tollából néprajzi munkák, sőt, monográfiák születtek. 1887-ben jelent meg Herman Ottó munkája, *A magyar halászat könyve*, amelyben helyet kapott a balatoni halászat eszközeivel együtt. Külön fejezetet szentelt a garda halászatának, amelyet Tihany őshalászatának nevezett, s a „magyar halászat legvonzóbb képei közé tartozónak” mondott. „A magyar halászélet” című fejezetben pedig jórészt a tihanyi halászbokor tagjaival, viselkedésükkel foglalkozott ugyan, de még egy külön fejezetet szentelt a tihanyi halászatnak. Ennek során a halászbokrokot vagy kompániákat mutatta be, azonban ez nem csupán egyszerű bemutatás. Rendkívüli érzéssel kitűnő képet rajzolt változatos, fordulatokban bővelkedő életükről, felvillantva a halászfoklort, bemutatva magát a halászt is, megállapítva: „A tihanyinál vakmerőbb halászt már képzelni sem lehet... Annyi bizonyos, hogy Tihany halászélete mindenképpen a legérdekesebbek közé tartozik...”¹² Herman Ottónak a Balaton halászatával foglalkozó másik nagy munkája *A Balaton halásztópográfia* címmel 1892-ben jelent meg.¹³

Kevésbé volt jó véleménnyel a Balaton-felvidéki emberekről Cholnoky Jenő. 1890-ben megjelent értekezésében csupa negatívumot fogalmazott meg. Siófokot poros, piszkos falunak nevezte, ahol csak „az fürdött a Balatonba, aki véletlenül beleesett...” Ugyanakkor jó leírást adott a pásztorokról, akik ekkor még fésűt viseltek hajukban. A szüret számára „kész veszedelmet” jelentett, mert ilyenkor „az embert erőnek erejével beinvitálták s addig nem eresztették el, amíg le nem itatták...” Másokkal ellentétben a népet „szennyesnek, rongyos-

¹⁰ CZIRBUSZ 1885. 182–195.

¹¹ Uo. 195.

¹² HERMAN 1887. 439., 413–420., 421–432.

¹³ HERMAN 1892.

nak, tudatlannak, durvának” látta, akik annyit halásztak, amennyit akartak, fogast ettek, rá bort ittak. Tihanyban találkozott olyan személlyel, aki egész életében nem ivott vizet, csak bort. Házukat dűledéknek nevezte, amelyben alig volt bútor. Mindezekon túl kitért a szőlőfajtákra (zöldszőlő, fehérvári, burgundi, mézes, sasza, szagos), amelyek a filoxeravész idején kipusztultak. Ehhez a megpróbáltatáshoz járult, hogy a halászati jogot részvénytársaságnak adták el. Mindezek a nehézségek a megújulás forrásai lettek a Balaton-melléki nép életében, ahogy megállapította, rámutatva az itt élők szorgalmas munkájára, a megújult falvakra „*a falvak tiszták, rendesek, mindegyikben van olvasókör... egész paradicsomi élet kezdett kifejlődni a Balaton mentén...*” Írásának végki-csengése az elődei véleményével megegyező: „*Csodálatos ez a dunántúli nép! Mélyen gyökerezik benne a kultúra s minden jóra és szépre megvan benne a hajlandóság...*” „*...Bizony ezt a népet csak egy kicsit kell segíteni, jó tanáccsal ellátni s olyan intelligens, olyan mélyen gyökerezik lelkében a kultúra, hogy mindenre képes, hazánk népének talán legnagyobb ereje rejlik benne.*”¹⁴

Máig felülmúlhatatlan Jankó János korszerű néprajzi monográfiája, az 1902-ben megjelent *A Balatonmelléki lakosság néprajza*, amelynek hatalmas mennyiségű néprajzi adatait, népéletre vonatkozó megfigyeléseit a XIX. század végén gyűjtötte és jegyezte le a fiatalon elhunyt tudós. Az 1893-ban megkezdett helyszíni vizsgálatait rendkívül gazdag fényképanyaggal egészítette ki, elvégezve a térség lakosságának antropológiai felmérését is, amelynek eredményei 1900-ban külön kötetben láttak napvilágot (*Magyar típusok I. A Balatonmellékéről*).¹⁵

Jankó János munkája nem egy érdeklődő utazó megfigyeléseinek tárháza, hanem a néprajztudós monográfiája, amelyben a népéletet minden területére kiterjedő figyelemmel, teljességében mutatta be, elemezte, sorra véve a tó mindkét partjának községeit, kitűnő történeti áttekintést, statisztikai adatokat nyújtva valamennyiről, kitérve a vallási viszonyokra. Herman Ottó munkáival együtt hozzájárulva a Balaton tudományos felfedezéséhez.

Jankó nyolc fejezetre osztotta művét. A történeti áttekintést a helynevek alapos elemzése, majd a lakosság történeti-demográfiai, vallási és etnikai összetételének vizsgálata követi. Felbecsülhetetlen értékű az itt közölt, falunkénti bontásban szereplő családnév anyag, amellyel kapcsolatban a migráció okaira

¹⁴ CHOLNOKY 1890. 84–87., 89–93.

¹⁵ JANKÓ 1900. és 1902.

is rámutatott, de nem hagyta figyelmen kívül az ekkor már súlyos következményeket mutató egykezést sem.

A következő fejezetekben vette sorra a településszerkezetet, építkezést, lakáskultúrát, viseletet, táplálkozást, a szántóföldi földművelést, szőlő- és borkultúrát, gyümölcészetet, kertgazdálkodást, erdőkiélést, állattartást és a halászatot, kiegészítve Herman Ottónak erre vonatkozó vizsgálatait. Végül az emberélet szokásait és a hiedelmeket, a gyógyászatot mutatta be. Korszerű, komplex szemléletű munkájában olyan részletes képet adott a Balatonmellék népéről, amit aligha lehetett/lehet felülmúlni. Megelevenítette a Balatonmellékét, hisz esztendőket töltött el az itt élők között, ahogy írta: „...voltam a Balaton mellett az év minden havában kivétel nélkül s az ötven falu között egy sincs olyan, amelyben csak egyszer fordultam volna meg...”¹⁶

Joggal kimondható, hogy erre egy utazó nem képes, csak egy elkötelezett tudós!

Feltétlenül figyelmet érdemel *Fényes Eleknek* 1836-ban megjelent statisztikai munkája, amelyben a balatonmelléki szőlőművelés és borkultúra előkelő helyet kapott.¹⁷

Francsics Károly veszprémi borbélymesternek a XIX. században (az 1870-es évekig) írott naplójában egy füredi kirándulással kapcsolatban ugyancsak említést tett a Balatonról és környékéről, ahol az új sétatér és savanyúvíz ragadták meg figyelmét. Fürdre és Almádiba többször kirándult, Almádiban szüreten is részt vett. Almádiban később szőlőbirtokot véve az itteni szőlőművelésről és pinceépítésről, valamint az ezekkel kapcsolatos szokásokról olvashatunk feljegyzéseiben.¹⁸

Ujfalvy Sándor 1854-ből való emlékiratában egy 1831-ben tett utazásával kapcsolatban elragadtatással írt a Balatonról: „...mert a Balaton kies partjain... még a lég is más...” Képzletét megragadta a mediterrán vízpart, amely elragadó és ismeretlen volt az erdélyi embernek. A vulkáni hegyek, a várromok, Füred fürdője, a savanyúvíz és a balatonmelléki emberek nyíltsága, eszessége felejthetetlen élményként jelent megírásában, az „*itteni köznépet a legkitűnőbbnek*” tartva.¹⁹

¹⁶ BALASSA 1975. 32.

¹⁷ FÉNYES 1836 és 1851.

¹⁸ FRANCICS 1973. 392-393., 431-433., 439., 442-443. – Az 1834. évi almádi szüretéről: FRANCICS 2001. 84-86., az 1846. évi füredi és almádi kirándulásról: uo. (2001) 117-138.

¹⁹ UJFALVY 1941. 207-225.

1896-ban jelent meg *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen*, amelynek IV. kötete a Balatonnal foglalkozott. Eötvös Károlynak a *Baltoni utazás* című munkájában leírtakat olvashatjuk itt.

Endrődi Sándor lírai útirajzában kitűnő képet festett a szepezdi halászok házatájáról, a halárusítás előkészületeiről, Akali lakóépületeiről, valamint Vértűt fürdőjéről, amelyre korábban Oláh János is felfigyelt. Különösen érdekes a fürdőorvos tevékenységének bemutatása, aki köpölyöz, fogat húz, de ha kell, haját is vág. Megjelent elbeszéléseiben a szigligeti halásztanya, de a falu vászonfehérítő helye is, továbbá a szüret. Megelevenítette a falusi társadalom alakjait, akik nem voltak restek egymás megtréfálásában, de megmutatta a révészeket, a rév hangulatát, majd erőteljes képekkel a befagyott Balatont a jég alatti halászzal, valamint a nádaratókat. Munkájában megjelent a nyugalmas, a viharos és az egymást követő évszakokban változatos arcát mutató Balaton, a nyári és a befagyott, a vele együtt élő embernek a változó vízzel való kapcsolata. Nagy szeretettel írt a tihanyi bencésekről és legendás vendégszeretetükről, amellyel valamennyi Balatonnal kapcsolatos írásban találkozunk. Endrődi Sándor munkájában megjelent egy különleges személy, a falu bolondja, a Balaton tündérében hívő félkegyelmű.²⁰

Nagyszerű megjelenítő erővel beszélt el igaz történeteit *Babay Kálmán* 1892-ben megjelent művében, megelevenítve a balatoni halászok mindennapjait, egymással való kapcsolatát, a Balaton-felvidéki kálvinista kisnemesek életformává lett ellenzéki magatartását, sajátos gondolkodását, a tóbiró szerepét, az állatok itatására használt tavat, az árucserre jellemzőit, a megisméltődő hátravillongásokat. Írásaiban mindezeket túl helyet kaptak a balatoni regék, történeti mondák, a falucsúfolók, a köveskáliai legendás leleményessége, vagy a kupeczek világa.²¹ Egyetlen elbeszélése sincs, amelyben ne szólna a balatoni táj fenséges szépégéről. „Egy egész ábrándvilág él és lakik ott a szép Balaton mellett; és a ki ezt a világot meglátja és a ki ezt a levegőt beszívja, bele szereti magát élni ebbe a légkörbe, lelke összeforr vele s elválni onnét nem tud visszahatás nélkül, soha-soha!”²²

Bár csak 1902-ben jelent meg *Sági János* nagylélegzetű, a turisztikai és népi ismereti szempontok adatait egyesítő munkája, azonban szellemiségét tekintve mégis itt kell szólni róla. Amikor a Balaton-melléki településeket, azok turisz-

²⁰ ENDRŐDI 1884.

²¹ BABAY 1892.

²² BABAY 1892. 62.

तिकai gazdagságát, látnivalóit sorra vette, nem mulasztotta el szólni a népelet jellemzőiről: így a téli Balatont bemutatva a jég alatti halászatról, a gazdálkodásról, szőlőtermesztésről és ennek buktatóiról, mint pl. a csemegezőlő termesztésének hiányáról, a csopaki, arácsi, lovasi, valamint a Káli-medence falvainak kiváló borairól, a borkereskedelemről, a piacozásról, de írt a különféle regékről, történeti mondákról. Szólt a csobánci vízhiányról, a nevezetes badacsonyi szüretéről és a nyelvjárási sajátosságokról, rávilágítva a hagyományos kultúrában azokra a változásokra, amelyek már a századfordulón bekövetkeztek ezen a vidéken. Rámutatott az itt élőket érintő nehézségekre is, amelyek esetenként éppen a változásokkal következtek be, mint pl. a tihanyi halászok esetében a halászati jog részvénytársaságoknak történő eladása. A térség népéről szólva véleménye azonos volt más megszólalókéval: *„A balatonmentét tősgyökeres, jóra való magyar nép lakja, amelynek a híres magyar vendégszeretet szintén erénye. A köztük nyaraló vendég iránt a legnagyobb figyelmet és előzékenységet tanúsítja; szerény modora van, az idegennel szemben őszinte tiszteletet és szíves szolgálatkészséget fejt ki. Hajlékában mindenkit magyaros barátsággal fogad, hamisítatlan, szép magyar nyelven értelmesen társalog; örül, ha felvilágosításaival, utbaigazításaival szíveséget tehet; istenfélő, becsületes, munkás és szorgalmas, maga ügyel föl legjobban, hogy a jó közbiztonsági viszonyokon csorba ne essék... Ha pedig idegen ember szeretettel közeledik felénk, azt a magyar nép iparkodik elhalmozni világszerte ismert lovagias érzelmeivel és vendégszeretetével... Nálunk az idegen sem idegen.”*²³ Hangsúlyos az a javaslata, amelyben felhívta az utazók figyelmét egy-egy tájegység felfedezésekor az ott élők életmódjának megismerésére is: *„...ha valaki utazik, ne csak a vidék természeti szépségeit figyelje; utja közben tanulja megismerni a föld népét, a faluk, a városok társadalmi viszonyait... törekedjék minden tekintetben megismerni e hazát...Ha annak a sok utazásnak ilyen céljai is lesznek, akkor a gondolatok az egész társadalomra megtermékenyítőleg hatnak s bekövetkezhetik az egész nemzetre jótékonyan ható átalakulás.”*²⁴

²³ SÁGI 1902. 25–26.

²⁴ SÁGI 1902. 138.

A BALATON-FELVIDÉK KÜLFÖLDI SZEMMEL

A hazai utazók mellett szólnunk kell még azokról az útleírásokról is, amelyek *külföldi szerzők* tollából születtek és figyelmet érdemlő megfigyeléseket tartalmaznak a népeletre vonatkozóan.

Vlagyimir Bogdanovics Bronyevszkij orosz hadtörténész, író, műfordító 1812-ben utazta végig Magyarországot, majd papírra vetette útirajzát, hónapra, napra beszámolva élményeiről, amelyek között szerepel a Balaton mellékére tett látogatása is. Felfigyelt a településeken szétszórva elhelyezkedő lakóépületekre, amelyeket nem a terepviszonyokkal magyarázott, hanem keleti örökségnek tartott: „...*A hunok táboraihoz hasonló és a kelet többi harcos nemzetéhez, aminthogy sok egyéb szokás is e korból maradt fenn...*”²⁵

Richard Bright angol orvos 1815-ben utazta be a Dunántúlt, amelynek eredményeként megszületett munkája 1818-ban jelent meg. Ő is felkereste a Balatont és környékét. A tó északi oldalán járva a szőlőkultúrára figyelt fel, elragadtatással írva a szőlőbeli építményekről, jelesen a Csobáncon látottakról: „*A hegy maga pompás szőlővel van beültetve. A szőlők között a vincellérházak és a borospincék festői előteret alkotnak, míg a távolban más elszigetelt hegyek és a Balaton gyönyörű tükre teszik változatossá a kilátást... Csobánc után Badacsonyba mentünk. Ez a hegy híres a boráról, amely nem sokban különbözik a tokajitól...*”²⁶ Lenyűgöző élményként írt Szent György-hegy boráról is. Felfigyelt az egyetlen fatörzsből készített bődönhajóra, a Balaton halbőségére, a varsával történő halfogásra és a jég alatti halászatra, kitérve a halászati jogra is. Képet adott néhány lakóépületről, szerény berendezésükről és a tetőfedésre használt zsúpról. Figyelemre méltó a tüzelőberendezés érzékletes leírása. Elismeréssel szólt a füredi savanyúvízről, Veszprémben pedig a környékről érkező piacozó nők fejviselete, a vászonból készült pacsa (főkötőnek nevezte) és a fejen való teherhordás jelentett neki különös élményt.²⁷

François-Sulpice Baudant francia geológus 1818-ban magyarországi útja során eljutott a Balaton mellékére is. Útja eredményeiről és élményeiről 1822-ben megjelent könyvében számolt be, amelyben helyet kapott a zánkai beszálló vendéglő, amelynek bemutatta közönségét is.²⁸

²⁵ TARDY 1988. 103.

²⁶ BRIGHT 1815/1970. 42-43.

²⁷ BRIGHT 1815/1970. 46-49. és 85.

²⁸ BEUDANT 1818/1935.

Pjotr Ivanovics Keppen ukrán jogász, geológus 1822-ben Krakkó és Bécs után jutott el hazánkba. Útját követően részletes beszámolót készített, alaposan utánajárva statisztikai és a történeti adatoknak, sőt, igyekezett megismerni a magyar nyelvet is. Útirajza rendkívüli alaposágról tanúskodik. Eljutott a Balaton partjára, ahol az északi part vulkanikus tevékenységéről szólva az egyéb sajátosságokra (növénytakaró, állatvilág), természeti gazdagságra ugyancsak kitért. Elragadtatással szolt a partvidék elbűvölő szépségéről, valamint a helyiek szívből jövő vendégszeretetéről. Megfordult a Szent György-hegyen, Csobáncon, Gulácson, Szigligeten, de eljutott Kővágóörsre, Kékkútra, Salföldre, Köveskálra, Vérkútra (Zánka), Aszófőre és Tihanyba is. Itt lehetővé tették kísérői a visszhang tanulmányozását. Tudományos megfigyelésein túl felfigyelt a szőlőkertekre, borospincékre, külön kiemelve a badacsonyi bort, amelynek sajátosságait hozzáértésről tanúskodva, szakszerűen írta le.²⁹

Az angol *John Paget* 1839-ben utazta végig Magyarországot és Erdélyt. Ez alkalommal kereste fel a Balaton-felvidéket is, ahol több napig Füreden és Tihanyban tartózkodott. Élményei, amelyek könyvében napvilágot láttak, azért különösen érdekesek, mert a földművelő népesség mellett a nemességről is találó képet rajzolt. Kiváló leírást olvashatunk a gabona nyomtatásáról: „...régik szokás szerint ökrökkel vagy lovakkal nyomtatják a gabonát... Többnyire a szabad ég alatt hajtják ezt végre, ahol a gabonát learatják. Egy darabon a földet addig egyengetik, amíg egészen kemény nem lesz: ez a „szérűskert”. Ezután a gabonát szétterítik rajta, egy fiú, hosszú nyelű ostorral a kezében, középre áll, s körbe hajtja az állatokat, míg az egészet kellőképpen ki nem csépelelték...”³⁰, az itt élők táplálkozásáról: „Úgy látszik, a Balaton halkészlete kifogyhatatlan, s rengetegféle hal él benne... Kettőkor ültünk asztalhoz, Magyarországon ez a szokásos ebéddő, az étel pedig ugyancsak magyar szokás szerint, igen bőséges, s rendkívül jóízű volt...”³¹. Szót ejtett a lakáskultúráról, valamint az uraságnál hivatalos viselő kocsisok ruházatáról, viselkedéséről: „A kocsisok öltözetét, természetesen a szolgálkéról beszélek, egészen különösnek találtuk: többnyire mocskos huszáregyenruhát hordanak, nyáron azonban kibújnak a mentéjük-ből, s panyókára vetve viselik, aztán hesseni csizmát és sarkantyút, fejükön

²⁹ TARDY 1988.172–175.

³⁰ PAGET 1839/1987. 100.

³¹ PAGET 1839/1987. 104.

*pedig széles karimájú, alacsony kalapot, melyet virág vagy tollbokréta díszít...*³².

Kitűnő megfigyelőnek bizonyult a befagyott Balatonon való közlekedés bemutatásakor is: „Azt hiszem, egyetlen árva teherszállító bárka sem közlekedik az egész tavon, vitorlás hajó még úgy se! Nem volt még a történelemben nép, melynek olyan kevés természetes adottsága lett volna a hajózáshoz, mint a magyaroknak. Úgy tűnik, folyóiknak és tavaiknak több hasznát veszik befagyva, mint folyékony állapotukban. Mikor egy idevalósi úriembernek megjegyeztem, milyen nagy kár, hogy nem használják a tavat közlekedésre, így válaszolt: „Ó, de hiszen télen használjuk, úgy kocsizunk rajta az egyik végétől a másikig, mintha országút lenne.”³³. Nagy megdöbbenést okozott neki a nemes férfiak bárdolatlansága. A helyi folklórhagyományok közül a tihanyi kecskekörmök mondájának egy, a Garay János által később megénekelte változattól eltérőt jegyzett le, amely valójában IV. Béla királyhoz fűződő történeti monda.³⁴

Johan Kohl Magyarországról írott könyve 1842-ben jelent meg. Foglalkozott benne a Balatonmellékével is, felsorolva a Balatonnal kapcsolatos mondákat.³⁵

EÖTVÖS KÁROLY ÉS A BALATON

Az 1860-as évektől írta *Eötvös Károly* kitűnő tudósításait mindenről, ami balatoni vonatkozású volt, aki és ami valamilyen módon a Balatonhoz kapcsolódott. *Utazás a Balaton körül* és a *Balatoni utazás vége* címmel megjelent munkáiban megelevenedett a Balaton melléke, megjelent, megszólalt a Balaton mellékén élő ember, szavai nyomán feltárult egyéni életén túl az őt megtartó közösségé is. Az élő táj, az élő falu jelent meg Eötvös szavai nyomán. Feltárultak a falusi társadalom szintjei, feléledt a kisenemesség világa, a tájak és a társadalmi csoportok közötti kapcsolatok.

Mert miről, kiről írt Eötvös? Nemesekről, papokról, iparosokról, kereskedőkről, a vármegyei tisztviselőkről, de a társadalom perifériájára szorultakról, a szegény legényekről, katonaszökevényekről, betyárokról és cimboráikról, juhászokról, kanászokról egyaránt, de nagyszerű képet nyújtott a csárdákról, azok vendégeiről. akik búvóhelyet keresve, vagy akik mulatni mentek oda.

³² PAGET 1839/1987. 111.

³³ PAGET 1839/1987. 103.

³⁴ PAGET 1839/1987. 112.

³⁵ VAJKAI 1978. 309., KOHL 1842.

Ember és táj, ember és víz, ember és ember kapcsolatáról, malmokról, zölden ragyogó szőlőhegyekről, szőlőfajtákról, erdők fekete foltjairól, arany vetésekről, szőlőhegyi hajlékokról, pincszerekről, emlékezetes vagy kevésbé emlékezetes halászatokról, vendégfogadásokról, a rokoni kapcsolatok ápolásáról, közlekedésről, falvokról és a bennük lévő lakóházak sajátosságairól, valamint a balatoni ember észjárásáról.

A téli Balatont a legalaposabb ismeretek birtokában mutatta be: *„Ha csendes időben fagy be a Balaton s ha igazán befagy: akkor bizton lehet rajta járni. Akár vásárt tartunk rajta. Ökröt, lovat rá lehet hajtani, terhes kocsival is lehet rajta nyargalászni... Télen ellátogat a zalai ember somogyi ismerőséhez s a somogyi ember zalai atyafiához. Szalmát is vesz a zalai Somogyban s bort is vásárol a somogyi Zalában. De csak kocsival járnak. Gyalog ember nem indul útnak a jégen. Sohase tudja az ember, téli napon mikor támadhat köd. Ködben pedig nincs az az okos ember, a ki el ne bóduljon, irányt ne tévesszen, végenincs körbe bele ne szédüljön... Azért kell kocsival, lóval menni. A ló el nem téved soha...”*³⁶

Beszélt lelkészgyéniségekről, 1848-as katonákról, pápai diákokról, akik a Balaton mellékéről mentek a „tudomány városába”. Megelevenedtek munkáiban a történeti hagyományok, mondák, a csodatételek, a búcsúk és búcsús zárandokok, a fürdőélet, társasági élet, nemesi virtus, felekezetek egymás mellett élése, inventálás és kótya-vetye, de szólt a káromkodásokról is. Bemutatta a temetők világát, amely igazi halott faluként jelent meg írásában.

Beszámolt egy különleges természeti jelenségről is, jelesen a monoszlói visszhangról: *„...a ki a tihanyi visszhangot hallotta: annak meg kell hallania a monoszlai visszhangot is. Nemcsak Tihany van a világon, hanem Monoszló is... Tihanyról minden jött-ment tud... de a monoszlai visszhangról nem, pedig szebb is, erősebb is a tihanyinál...”*³⁷

Mindezek természetesen mozaikok, de az 1870-ben íródott munka is mozaikokból áll, melyek egymáshoz illeszthetők, egy csodálatos, utánozhatatlan, felejthetetlen képet adva egy különleges hangulatú tájról, hozzáidomult lakóival együtt.³⁸

³⁶ EÖTVÖS 1901. 101.

³⁷ EÖTVÖS 1909. 169.

³⁸ EÖTVÖS 1901. és 1909.

EPILÓGUS

Feltehetjük a kérdést: mindez a szépség, sajátos hangulat leírható-e, érzékelhető-e napjainkban, a XXI. század viharos esztendeiben? Megfogalmazható-e a látvány és az összetett érzelem egyszerre? Visszaadható-e közel tökéletesen, vagy csupán töredékesen a Balaton mellékén kapott élmény, s felkelthető-e kellőképpen az érdeklődés e vulkáni hegyek koszorúzza szőlőkben fügét, gránátalmát, mandulát megtermő vidék iránt napjainkban is?

Hiszem, hogy ma is érvényesek Eötvös Károly sorai a Dunántúl „szemefényéről”: „*A Balaton ábránd és költészet, történelem és hagyomány, édes-bus mesék gyűjteménye, különös magyar emberek ősi fészke, büszkeség a múltból s ragyogó reménység a jövőre.*”³⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BABAY 1892 = BABAY Kálmán: Balatonmelléki történetek. Veszprém, 1892.
BALASSA 1975 = BALASSA Iván: Jankó János. Bp., 1975.
BRIGHT 1815/1970 = BRIGHT, Richard: Angol szemmel Keszthelyen százhusz évvel ezelőtt. Szemelvények R. Bright 1815. évi útleírásából. Veszprém, 1970.
BEUDANT 1818/1935 = BEUDANT, F. S.: Balatonvidéki útleírása 1818-ból. Tapolca, 1935.
CHOLNOKY 1890 = CHOLNOKY Jenő: Égen, földön. Földrajzi értekezések. Budapest, 1890.
CZIRBUSZ 1885 = CZIRBUSZ Géza: A Balaton-melléki nép életéből. = Földrajzi Közlemények 1885. 182-195.
ENDRŐDI 1884 = ENDRŐDI Sándor: Balatoni ég alatt. Veszprém, 1884.
EÖTVÖS 1901 = EÖTVÖS Károly: Utazás a Balaton körül I-II. Bp., 1901.
EÖTVÖS 1909 = EÖTVÖS Károly: A balatoni utazás vége. Bp., 1909.
ÉDES 18939 = ÉDES János: Utazás a' Magyarhon' szebb vidékein. Társalkodó 8 (1839) 74-78., 86-88., 93-94., 99-100., 106-107., 117-119., 125-127.
FÉNYES 1836 = FÉNYES Elek: Magyarországnak, s a hozzá tartozó tartományoknak mostani állapotja. Pest, 1836.
FÉNYES 1851 = FÉNYES Elek: Magyarország geográfiai szótára I-II. Pest, 1851.
FRANCICS 1973 = FRANCICS Károly: Kis kamorámban gyertyát gyújték. Szerk.: Vörös Károly. Bp., 1973.
FRANCICS 2001 = Francics Károly visszaemlékezései. Sajtó alá rendezte és szerk.: Hudi József. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2001.
HERMAN 1887 = HERMAN Ottó: A magyar halászat könyve. Bp., 1887.

³⁹ EÖTVÖS 1901. 5.

- HERMAN 1892 = HERMAN Ottó: A Balaton halásztopográfiája. Budapest, 1892.
- HORVÁTH 1848 = HORVÁTH Bálint: A füredi savanyuvíz s Balatonfüred környéke. Magyaróvár, 1848.
- HRABOVSKY 1827 = HRABOVSKY Dávid: Néhány levelek Balatonról s Balaton mellyékéről. = Tudományos Gyűjtemény 1827. X. 82-104.
- JANKÓ 1900 = JANKÓ János: Magyar typusok I. A Balatonmellékéről. Bp., 1900.
- JANKÓ 1902 = JANKÓ János: A balatonmelléki lakosság néprajza. Bp., 1902.
- KIS 1985 = KIS János superintendens emlékezései életéből maga által feljegyezve. Bp., 1985.
- KÓSA 1990 = KÓSA László: A paraszti polgárosulás és népi kultúra táji megoszlása Magyarországon. Debrecen, 1990.
- KOHL 1842 = KOHL, Johan: Hundert Tage auf Reisen in den Österreichischen Staaten. Dresden, 1842.
- OLÁH 1834 = OLÁH János: Balatonmellyéki tudósítások barátságos levelekben. = Tudományos Gyűjtemény 1834. III. 51-96.
- PAGET 1839/1987. = PAGET, John: Magyarország és Erdély 1839. Bp., 1987.
- SÁGI 1902 = SÁGI János: A Balaton írásban és képben. Keszthely, 1902.
- TARDY 1988 = TARDY Lajos: Orosz és ukrán utazók a régi magyarországon. Bp., 1988.
- UJFALVY 1941 = Ujfalvy Sándor emlékiratai. Kolozsvár, 1941.
- VAJKAI 1978 = VAJKAI Aurél: Néprajzkutatás Veszprém megyében. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. Veszprém, 1978. 305-328.

EMŐKE S. LACKOVITS

Roaming in the villages of Balaton-highland in the 19th century

Lake Balaton is the largest lake in Central-Europe, its surroundings, natural, historic, economic and social values have been searched and recorded by educated people and researchers alike from the 19th century. These records either in the form of manuscripts or printed matters are excellent sources for ethnography. We know quite many travel books, diaries and memoirs, coverages and fine art works about the surroundings of the lake, which help us get close to the agricultural people living on producing vine, angling, and growing crops. In the 1890s, a natural and social scientific research came forward, the results of which were concluded in a series of books. The first monography of the region's ethnography was published in 1902 by János Jankó. The author of the current study is an ethnographer who introduces those authors who studied the life, the living circumstances and habits of the catholic and reformed peasants living in the north shore of Lake Balaton in the 19th and early 20th centuries.

